

5. Лисак В. Виховна концепція родини в житті та творчості Ганни Барвінок / Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна: збірник наукових праць / головний редактор В. В. Серета. Львів: ЛьвДУВС, 2014. Вип. 2. 292 с.
6. Назаренко М. «Крім Кобзаря». Ганна Барвінок (1828–1911) / Режим доступу: <https://kyivdaily.com.ua/ganna-barvinok/>.
7. Панченко В. «Я бачила кохання й молодощі» (Леся Українка) / Режим доступу: <http://svitlytsia.crimea.ua>
8. Павлінчук Т. Іпостасі головного героя у драмі Лесі Українки «Одержима» / Вісник Житомирського педагогічного університету. – Випуск. 7. 2001. 132 с.
9. Рудяченко О. «Ганна Барвінок: Як мені не збожеволить! Життя та кохання дружини Куліша» / Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2486467-ganna-barvinok-ak-meni-ne-zbozevolit-zitta-ta-kohanna-druzini-kulisa.html>
10. Рудяченко О. «Леся Українка. Порятуй мене від самої себе» / <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3063075-lesa-ukrainka-poratuuj-mene-vid-samoi-sebe.html>
11. Рябцева Л. «Леся Українка і Сергій Мержинський» / Режим доступу: <http://vuam.org.ua/uk/704>
12. Спомини про знаємність Куліша з домом Білозерських (Ганни Барвінок). Ганна Барвінок. / Ганна Барвінок. Збірник творів до 170-річчя від дня народження. Загальна редакція професора Василя Шендеровського, упорядкування Володимира Яцюка. – Київ: «Рада», 2001. 556 с. С. 249.
13. Українка Леся. Зібрання творів у 12 тт. К. : Наукова думка, 1975 р., т.1, с. 257 – 258.
14. Українська хата. 1911. № 5/6. С. 306.

УДК УДК 821.161.2.09

ЛЕСЯ УКРАЇНКА ЯК АПОЛОГЕТКА ХРИСТИЯНСТВА

Юрій Мартинюк,

*ліценціат богослов'я, докторант з морального богослов'я
(біоетика) кафедри богослов'я Українського католицького
університету (м. Львів, Україна)*

В статті розглянуто значення християнської тематики у драматичних творах Лесі Українки та її епістолярній спадщині. Запропоновано методологічний підхід трактування її творчості в ключі апологетики християнства. Виокремлено основні біографічні

етапи та тематичні напрямки становлення письменниці як апологета християнства.

Ключові слова: християнство, мучеництво, апологетика, віра.

The article deals with the importance of Christian issues in the dramatic works of Lesya Ukrainka and her epistolary heritage. The methodological approach of interpretation of her writings in the key of apologetics of Christianity is offered. The main biographical stages and thematic directions of the writer's formation as an apologist of Christianity are singled out.

Keywords: Christianity, martyrdom, apologetics, faith.

В одній з розмов із О. Забужко про Лесю Українку і її творчий доробок на християнську тематику патріарх УГКЦ Святослав Шевчук називає її «апологетом християнства – не як системи віроучительної, але як живого богоспівкування» [18, с. 25]. Незаперечним фактом є те, що християнська і біблійна тематика була для Лесі Українки однією з найбільш затребуваних та ключових, адже саме цій темі присвячена велика кількість її творів, серед яких є дев'ять драм: «Одержима», «На полі крові», «В катакомбах», «Руфін і Прісцилла», «Адвокат Мартіан», «Йоганна, жінка Хусова», «У пущі» і ін.

В літературознавчих дослідженнях ще до тепер можна зустріти домінуючу в радянський час думку про атеїстичний світогляд та відповідний характер творчості авторки «Одержимої» та «Адвоката Мартіана». «Ставлення Лесі Українки до християнства не було завжди однозначним, не позбавлене протиріч і сумнівів, але сповнене постійних пошуків істини, що народжувалася у гарячих дискусіях і гострій полеміці митця із власним «Я» аналітика, а інколи й у неприйнятті уже готових висновків.... Полеміка з окремими християнськими положеннями, що стало основою багатьох художніх концепцій Лесі Українки трактується літературознавцями неоднозначно: як атеїзм, богоборство, ніцшеанство» [1, с. 24].

Проте, із застосуванням різних методологічних підходів в останні десятиліття почали з'являтися діаметрально протилежні погляди та альтернативні способи прочитання творчості Лариси Петрівни Косач. Не є тут винятком і християнська аналітична матриця оцінки творчої спадщини письменниці. Цілком оправданим в цьому контексті є висновок І. Бетко про те, що певним «перебільшенням видається абсолютизація рядом дослідників атеїстичного пафосу творчості Лесі Українки» [2, с. 36]. Представлення її радянською пропагандою

як основоположницю українського марксизму та поборницю християнського і націоналістичного гніту є ідеологічно заангажованою тенденцією, яка вщент руйнується при глибшому аналізі її творчого доробку.

Безперечно, що сама назва статті може викликати неоднозначну реакцію, однак ніхто з літературознавців не зможе заперечити виняткову зацікавленість Лесі Українки в християнській тематиці. Саме тому, метою статті є розглянути вже згадане припущення стосовно апології християнства письменницею, аналізуючи її життя і творчість та дошукуючи аргументів на підтримку чи спростування цього твердження.

Задля формування більш чіткої картини християнського тла світогляду Лесі Українки необхідно максимально виразно змалювати історичну епоху життя письменниці, яка була позначена не лише проголошенням «тріумфу» науки, домінуванням лівих політичних настроїв та пошуками національної ідентичності, але й викриттям їх внутрішніх протиріч. В цю епоху за твердженням Д. Донцова відбувається культивування «релігії розуму». Леся жила в «епоху, що на місце невидимого Бога поставила релігію розуму. На місце абсолютної моралі етику, якої приписи, як математичні формули, доводилися доказами розсудка (...) На місце віри, що рушає горами – сліпе упокорення перед так званим бігом подій» [3, с. 4]. Більш розлого цей історичний відтинок характеризує Є. Сверстюк: «Треба нам ясно усвідомити, що кінець ХІХ ст. – вік соціалістичних і атеїстичних ідей, вік шукань нової істини. І дуже мало хто тоді шукав у старих річищах. І особливо мало хто шукав у ділянці релігії з-посеред поетів нації поневоленої. Тому що шукали нової дороги і активної праці, активної боротьби. А дорога, яка веде від релігії, була цілком заповнена казенними фігурками від офіційної православної церкви. І численна армія казенних служителів переконала народ, що все гаразд, шукати нічого і всякі дороги і шукання виходу неактуальні і неможливі – «опасные мечтания». Так от, Леся Українка жила дуже великою мірою в тій же духовій традиції, і, я б сказав, у своїй духовій одержимості вона ще більша духовна, ніж її сучасники» [16, с. 224 - 225]

Наступним кроком в аналізі ставлення Лесі Українки до християнства є відстеження ключових подій з біографії письменниці, які б могли значно краще сформувати уявлення про місце християнської релігії в її життєвому досвіді. Лариса Косач народилася, росла, здобувала освіту та формувалася як

особистість у великій, традиційній, національно свідомій, культурній, високо освіченій, аристократичній у всіх смислах цього слова родині. Мати Лесі Українки – Ольга Драгоманова (Олена Пчілка) та батько Петро Косач займали високе суспільне становище та належали до заможних верств громади. Саме тому, вони були спроможні забезпечити своїм дітям якісну освіту навіть в домашніх умовах та привити людяність і любов до цінностей і культурної спадщини свого народу. Зростати у національно зорієнтованій атмосфері сприяла близькість Косачів до інших національно свідомих родин Драгоманових, Старицьких та Лисенків.

Виховання в національно-традиційному руслі сприяло формуванню в майбутньої письменниці цілісного погляду на дійсність, радикального неприйняття несправедливості та особливої милосердної чутливості до потреб і страждань знедолених. До життєвих кредо письменниці можна з певністю віднести вислів: «Величніша путь на Голгофу, ніж хід тріумфальний» («Завжди терновий вінець...»), який згодом стане головною ідеєю для триптиху «Що дасть нам силу? (Апокріф)». Безперечно, що всі драматичні події з життя близьких людей не обійшли осторонь Лесину чутливу душу. Саме в ці моменти потрясіння з під пера письменниці з'являються знакові в її житті твори. В 1880р. пише свій перший вірш «Надія», глибоко переживаючи подію арешту та заслання на Сибір своєї тітки Олени Косач. В 1895р. помирає дядько Михайло Драгоманов, в часі відвідин його Лесею. Письменниця власноручно записує під диктування дядька «Про волю віри» та перекладає твір на українську мову. Того ж року з'являється Лесин переклад «Євангелія» Моріса Верна, вірш «Божя іскра» та достатньо радикальні публіцистичні статті «Безпардонний патріотизм», «Релігійний дур на Україні» та «Беседа» – часопис баптистів», в яких порцію критики отримують три гілки християнства греко-католики Галичини, православні і протестанти-баптисти. В 1901р. у Мінську при смертному одрі С. Мержинського з'являється «Одержима».

В свій дитячий і юний вік Леся брала чи не найактивнішу участь з усіх Косачів в народних та релігійних традиціях. Зокрема про це яскраво згадувала сестра Лесі Ольга Косач-Кривинюк. «З переїздом на життя до с. Колодяжного... Леся, як і всі ми, поринула в його народну поліську стихію [...] Наша сім'я жила в дуже близьких стосунках з селянами, всі ми, в тому числі й Леся, може, ще більше, ніж хто, мали між колодяженцями не

лише знайомих, а й приятелів, і товаришок, і товаришів, тому весь їх побут дуже скоро став нам відомим, а далі й рідним [...] Всі колодяженські і навколишніх сіл «сезонні» звичаї, пісні та оповідання, що їх супроводять, як-от щедрівки, весільні, колядки, веснянки, петрівські, купальські, жнив'яні та обжинкові і под., і сила-силенна усього «позасезонного» чи «всесезонного», як пісні, казки, прислів'я і под., - все те знала Леся, всім цікавилася» [10, с. 37].

Доповнити картину ставлення Лесі до звичаїв, традиції і релігії в цілому допоможуть ще окремі факти з її біографії. Після переїзду батька Петра Косача з родиною до Луцька Лариса надзвичайно захоплюється органною музикою та часто відвідує римо-католицький катедральний костел Св. ап. Петра і Павла. В Луцьку її родина оселилась в костельному домі, поблизу католицької катедри [9, с. 35]. Оправдано можна ствердити, що Леся відвідувала саме богослужіння, на котрих, власне, і звучав органний супровід. Загострення її хронічного захворювання, з яким вела свою «тридцятилітню війну», пов'язують з подією Йорданського водохреща у 1881р., під час якого вона опинилась ногами в холодній воді. Очевидно, що й на цьому релігійному дійстві майбутня письменниця не була випадково присутня. Незаперечним фактом є те, що смерть С. Мержинського в 1901р. стала доленосною для її подальшої творчості, котрий був їй більше аніж друг. На думку І. Сюдюкова, незадовго до своєї смерті переконаний соціал-демократ і марксист став християнином, а біля його ліжка – лежало Євангеліє [17]. Вмираючи на руках в Лесі, він подарував репродукцію Сикстинської Мадонни, з якою вона не розлучалась до кінця свого життя. «Не буде перебільшенням ствердити, що від часу знайомства з Мержинським, а особливо після його смерті християнська тематика стає домінантною в творчості Лесі Українки» [7, с. 52]. Більше того, обставини смерті Сергія, покинутого друзями-«однодумцями», змусили її переконатись в штучності філософії соціалізму і марксизму, де розбігалась теорія з практикою, основоположні тексти якого не лише читала в оригіналі, але й перекладала.

Через кілька років, 7 серпня 1907р. у храмі Вознесіння Господнього Лариса Петрівна Косач повінчалась з Климентом Квіткою. Очевидно, що цей важливий крок в житті теж не був випадковим. У своїх «Споминах» Д. Дорошенко пригадує як відбувався похорон Лесі Українки. Згідно бажання покійної похорон не був очолюваний духовенством. Однак, за труною

йшли, як згадує автор, троє священників: «о. Павло Погоріло, о. Марко Грушевський і ще хтось третій», а «попереду жалібної процесії несено тільки чорний хрест» [4, с. 152]. Очевидно, що навіть побіжний опис похорону зовсім не відповідає традиції поховання атеїста чи безбожника, на якому не були б присутні священники навіть неофіційно.

Суспільно-політична і світоглядна позиція Лесі Українки після 1901 року помітно еволюціонує в напрямок національно-демократичного спектра. Помітно, як зацікавлення християнською тематикою поетеси змінює і сам творчий підхід до її художньої реалізації. До 1900 року у її взаєминах з християнством переважають обробки біблійних оповідей, наративів, переклади на українську мову різного роду християнської літератури. Вже з початку ХХ століття Лариса Петрівна звертається у саму суть християнської доктрини, пережиття і досвід первісної християнської спільноти. Хоча Михайло Драгоманов, який мав незбагненно великий вплив на свою ученицю і племінницю, і спрямовував її в напрямок наукового поступу і просвітництва народу, Леся ж береться за осмислення християнства, його витоків і сучасного становища. «І це був не стільки відхід від драгоманівської програми, як її розвиток у нових умовах» [15]. Українка не йде шляхом «безбожництва», в якому часто звинувачували М. Драгоманова [25], але шляхом духовного поступу та пошуку відповідей на незручні питання. Вона читає твори Е. Ренана, перекладає українською мовою М. Верна та цілі уривки з Біблії. «Оце прочитала *Les Evangles*» і стала на один сантиметр розумніша. Тільки, здається мені, Ренан даремне так нехтує неканонічними євангеліями і всякими апокрифами, се певне його католицьке виховання сьому виною. Чи нема у Вас часом у Софії книги Hilgenfeld'a *Novum Testamentum extra Canonem receptum*? Я була б цікава переглянути її» [20, с. 300-301] – писала до свого дядька поетеса. Як наслідок глибокого зацікавлення християнством, в її творах згодом розвиваються теми віри і свободи вибору, морально-етичних і світоглядних основ релігії тощо.

Задля формування цілісного бачення взаємин Лесі Українки та християнства доцільно згадати про виняткові риси її психологічного портрету, що в свою чергу допоможе зрозуміти хід і розвиток творчої думки. Осердям її християнської тематики є Любов, зустріч любові людської та Любові Божественної, котра може себе пожертвувати і за

ворогів та недругів. Леся сприймала християнство не лише у площині любові до всіх, але й боротьби зі злом, і особливо, якщо це зло затаїлось в клерикальному світі, світі інституційного християнства, незрозумілій для Лесі церкві. Зло любити не можна, а лише викорінювати. Друга риса Лесиної парадигми – це пізнання Істини, правди, найкращою дорогою до якої є любов. Істина в розумінні Лесі – це незручна правда, котра солодкою не буває. Правда буває здебільшого гірка, вона відразу не лікує, до неї треба визріти. Дуже яскраво філософія правди змальована в образі Касандри. Люди ладні слухати те, що хочуть, а Касандра говорила те, що має бути, говорила правду, а не лестила.

Наступною характерною ознакою творчості Лесі є осягнення Ідеалу, задля якого оправдані всі потуги. Одним з прикладів цієї риси є бажання впровадити українську культуру та літературу в європейський, а зрештою і світовий канон. Численні переклади, класичні тематики творів, дослідження світової літературної спадщини демонструє це її внутрішнє прагнення. Лариса Петрівна Косач в своїй особі формує нову матрицю сучасного українського письменника – не лише талановитого умільця з неабияким письменницьким хистом та інтуїцією, але в першу чергу – високо освіченого професіонала. Її твори – це натяк і алюзії, непідготовленому їх важко розуміти. Вони – не декларації, а поштовхи до мислення. Для неї найгіршою ознакою є посередність та недбалість. В листі до М. Драгоманова від 15 березня 1892 року пише: «Що ж до мене, то я тільки генієві можу простити кепсько збудований вірш, та й то не завжди. Українським же поетам слід би на який час заборонити писати національно-патріотичні вірші ... а то тепер вони найбільше надіються на патріотизм своїх читців, а не на власну рифму та розмір» [21, с. 130]. Леся Українка ніколи не нарікала на ворогів за те, що вони є собою, але не могла стерпіти лінивості, млявості, слабодухості і податливості своїх людей, патріотів, земляків і однодумців. Ставила завжди високі вимоги до себе і не ремствувала: «Щоб не плакати, я сміялась».

Працюючи над драмами «Адвокат Мартіан» та «В катакомбах» про переслідування ранніх християн, вона опрацювала цілу бібліотеку на зазначену тему. Агатангел Кримський, якому присвячена драма «В катакомбах», не лише вів інтенсивну консультаційну переписку з нею, але й мусів по кілька разів надсилати Лесі відповідну наукову літературу і дослідження про переслідування ранніх християн. В своїх

мемуарах він згадує: «Леся Українка ґрунтовно вивчала цю велику дисертацію, а потім пише мені: «Це мене не задовольняє, мені потрібні оригінальні документи», а вона знала класичні мови – латинську, грецьку. І писала, що саме їй треба діставати. Я послав їй ще величезну дисертацію Олара «Переслідування християн Римською імперією», написану французькою мовою, - товста книга. Поетеса місяців два читала її і знову пише, що не може «тільки розвідкою обмежитись». Вона замовила ще ряд книжок. Я їй цілу бібліотеку послав. Вона всі ці книжки уважно перечитала. Якби який-небудь приват-доцент стільки прочитав, скільки вона! А вона стільки працювала лише для того, щоб написати дві коротесенькі одноактові драми. Без перебільшення можу сказати, що Леся Українка була справжнім ученим, дослідником [11, с. 504]». Ще задовго до звернення по літературу до А. Кримського, письменниця опрацювала достатньо літератури самотужки, включно з Е. Ренаном та М. Верном.

Очевидно, що Леся не ставила за мету стати виключною апологеткою християнства, але апологеткою української культурної самобутності, національної самостійності ставала свідомо. Поряд з цим стає вона християнською апологеткою українства через глибокий і нетривіальний зміст своїх драм, в яких переплітається свідомість історичної справедливості та відвічної Істини, які не можуть суперечити одна одній. На те вона й обрала цей літературний жанр, який передбачає певну внутрішню напругу, протистояння, конфлікт, колізію, зрештою скандал, щоб читач міг глибше задуматись над змістом і ідеєю твору та усвідомити його актуальність.

Леся Українка була свідомо всіх суспільно-культурних процесів сучасної їй Європи, була свідомо головних філософських і світоглядних тенденцій. Була вона знайома і з філософією Ф. Ніцше, який проголосив «смерть Бога» і народження «надлюдини». Однак, не була ця філософія близька і прийнятна для самої Лесі, адже оправдано «викликає протест своєю відкритою проповіддю людиноненависництва» [14, с. 226]. У своєму листі до О. Кобилянської письменниця застерігає: «Я не поділяю Вашого ніцшеанства, бо сей філософ ніколи не імпував мені яко філософ, його ідеал *Urbarmensch*’а, тієї *Blonde Bestie*, якось не чарує мене. Його афоризми справді часом блискучі і гарні, але я не кохаюсь в афоризмах» [19, с. 127]. Ф. Ніцше проголосив своїм опонентом Бога, чого ніколи

не робила Леся Українка. Надлюдина Ніцше насичується безмежною волею до життя, в якій бувають природні потуги. Ніцше протистоїть християнству через те, що воно не возвеличує життя саме по собі. Життя має сенс лише тоді, коли веде до чогось вищого за себе. В Лесиних героїв, зокрема християн, є відсутній страх втратити життя задля свідчення своєї віри. «Улюблені герої Лесі Українки – це християни в справжньому сенсі цього слова, якими вони мусять бути. А мусять вони бути найперш такими, як Месія. Для Ніцше Христос – головний опонент. Для Лесі Українки – ні, її опонент, навіть супротивник – натовп. І не лише християн. У «Руфіні і Прісциллі» цей натовп складається з язичників» [12, с. 24].

В середовищі літературознавців побутує спрощене трактування того, що образи Месії та Міріам з поеми «Одержима» є проекцією постатей Лесі та Мержинського [6, с. 123]. Однак, при глибшому аналізі рис головного героя та спогадів про Сергія виявляються багато невідповідностей. Месія, який хоче дарувати Міріам спокій не дуже відповідає образу ідеального коханого, що просить Лесю писати під диктування любовні листи до іншої жінки. В «Одержимій» представлено Ідеал, Месію з безмежною любов'ю і глибоким відчуттям спорідненості з людиною. В подібнім ключі зображено Ісуса Христа в Ернеста Ренана, якого він називає ідеалістом і символістом, «захоплюється його неймовірними людськими якостями, показує, яким важливим і принципово новим було вчення Ісуса. Братерство, рівність, щира любов до ближнього, послідовне нехтування благами земними заради благ небесних, духовних, внутрішня і зовнішня свобода (...) – ось що приваблює Ренана у проповідях Ісуса і в його способі життя. [...] Образ Ісуса у викладі Ренана входить у свідомість Лесі як ідеал людини» [13, с. 41], з яким вона зрештою співставляє постать свого коханого. У описі Ренана вчення Ісуса Христа не містить рабського духу, проти якого так активно виступає Леся, зокрема в своєму листі до А. Кримського від 9 лютого 1906 року.

Головне завдання, яке ставить перед собою Леся Українка, це не викриття християнства, не винесення вердикту, а пошук і вияснення причин появи неприйнятних і хворобливих наростів в християнстві з метою їх викорінення. Зрештою, для мети викриття вона могла б обрати і якісь інші історичні рамки (Середньовіччя чи початки Реформації), а не час переслідування християн, коли в принципі історичні обставини

є непридатні для викриття, хіба що це робити як деспот Нерон, що безглуздо звинуватив християн у спаленні Риму. Найбільш яскраве протистояння Лесі з інституційною церквою стосуються явища клерикалізму, яке сучасний Святіший Отець Франциск визнає однією з головних небезпек для Церкви. Служіння священнослужителя не може перетворюватися в намагання отримати владу, способу пошуків привілеїв, становища, грошей, стаючи бюрократом від релігії [18, с. 27]. Проти такого бачення речей виступає і Леся.

На думку Блаженнішого Святослава Шевчука саме в драмі «На полі крові» Леся Українка в образі Юди максимально яскраво висвітлює проблему сприйняття релігії як суспільно-політичного проекту з метою отримання статусних дивідендів: «все ж таки Юда був одним із учнів Ісуса Христа, - і в Юді я до певної міри відчуваю образ кожного бюрократа від релігії. Це є велика небезпека, зокрема для церковнослужителів – перетворитися на бюрократа від релігії, який буде заробляти на Богові [...] який буде навіть захищати доктрину, буде говорити про невірність чистоті і сповідання тої доктрини тими чи іншими людьми, - але хто він сам є насправді? Він – той учень, який *de facto* не може так далеко йти за Христом. Тому що навіть своє священниче служіння він трактує як суспільний ліфт, а не як служіння» [18, с. 27]. На противагу цьому Леся Українка змальовує ідеальний образ Учителя, протилежний до очікувань Юди. «А насправді і сам Христос, і той, хто повинен Його наслідувати, тобто діяти так, як Христос, має не владу над кимось – а має завдання служити комусь» [18, с. 27].

Серед християнських тем в творчості Лесі, чи не найбільш головною є тема свідомої мученицької жертви за віру. Максимального розвитку ця тема набирає в драмі «Руфін і Прісцилла», де головний герой римлянин Руфін добровільно і свідомо йде на мучеництво разом з християнами, приймаючи таким чином Хрещення кров'ю. Її улюблені герої – Мартіан, Йоганна, Прісцилла – готові йти на хрест за віру. На особливу увагу заслуговує інший її персонаж – Долорес з «Камінного господаря». Саме її, а не Донну Анну, авторка розцінювала як головну героїню драми. Сила її образу, неначе, відповідає самій Лесі Українці. А Дон Жуанове «Се тільки тінь моя» є свідомим авторським сарказмом, на гачок якого потрапило багато критиків. Лесина Долорес – це особливий тип мучениці, яка перевершує в задумі навіть інших, хто пішов в монастир. Адже вони пішли туди – щоб душу свою врятувати, а Долорес – щоб

скласти в жертву. Можливо інтуїтивно, але в образі Долорес Леся передала ідеал монашества з його відріканням від себе, від багатства, від своєї волі, від замужества. Леся змальовує Долорес як таку, що змогла не стати жертвою Дон Жуана, а принесла себе в жертву свого надлюдського призначення. В останньому листі до О. Кобилянської від 3 травня 1913 року Леся Українка висловлюється про Долорес в наступний спосіб: «Се тип мучениці прирощеної, що все мусить гинути розп'ята на хресті, хоч би мала сама себе на той хрест прибити, коли бракує для того катівських рук [...] але те, що в тих формах [життя] є «камінного», пригнітаючого, позбавляючого волі, не може мати влади над її вільною душею» [23, с. 462].

Є в її драмах присутні і інші важливі теми. «В її християнських творах так багатопланово розглядаються проблеми міжособистісних стосунків та індивідуальної психології в екзистенційних ситуаціях і станах: «віра і невіра», «щире служіння Богові і фанатизм», особистітсь і натовп», «моральне вчення і його соціально-ідеологічна реалізація», «етичний релятивізм і його переростання в онтологічний нігілізм». Можна сказати, що твори Лесі Українки дозволяють осмислити рухому картину зародження, становлення й утвердження християнства як специфічної системи світосприйняття, а пізніше – релігії» [1, с. 23].

В контексті християнства не можливо оминати тему зрадництва, як у площині загально-людських морально-етичних принципів, так і національної зради чи віровідступництва. І знову на чільне місце тут виступає драма «На полі крові», яка поділила думки дослідників. Одні вбачають тут спробу оправдати поведінку зневіреної людини, яка отримала не те, що очікувала, інші – знаходять тут зображення трагедії екзистенційної самотності, тощо. Р. Задеснянський відстоює, що цей твір «Не є жодною спробою, за допомогою насвітлення мотивів злочину, виправдати, чи хоча «пояснити» злочин Юди Іскаріота» [5, с. 88]. У своїй зраді Юда шукає оправдання, ба більше – намагається звинуватити в цьому самого Учителя, який «збаламутив» людей, відриваючи їх від власного дому і праці. Це типова тактика агресора – звинуватити жертву в своїх зlodіяннях. Леся в образі Юди йде ще далі – змальовує глибу онтологічної прірви зрадника, що переходить межі видимого світу. Вершину фальші відображено у поцілунку Юди – він куди гірший за зраду. В зверненні Прочанина описана вся відраза: «Коли ти справді отаке плюгавство / вчинив, то краще

вже тобі мовчати (...) Убий, заріж, / втопи, продай, та хоч без поцілунків». Поцілунок – це декларація цілковитої відданості, інтимної приналежності, та коли він фальшивий – це зрада вже не іншої людини, а самого себе, своєї людяності. Це кульмінація розриву між людиною і її Творцем. І не існує жодної людської влади, щоб винести за це належний вердикт, осуд – каміння до Юди не долітають. Можливо він і радий був понести це покарання для облегшення душі, але йому ще тільки доведеться стати перед Суддею. Леся намагається промовити через цей образ віровідступництва, що для зрадників свого народу жодні улаштування (поцілунки) не зможуть виправдати вчинок як на землі, так і, мабуть, на небі.

Про особливе ставлення Лесі Українки до віри в Бога, християнства, церкви свідчить і стиль її письма. На основі лексико-семантичного аналізу церковно-релігійної лексики *Бог* в прозовій творчості Лесі Українки А. Ковтун робить висновок, що ставлення письменниці до християнства не можна віднести до атеїстичного [8, с. 353]. При аналізі вже драм християнської тематики Г. Гаджилова помічає характерну письменниці особливість: в репліках тих дійових осіб, які негативно ставляться до Ісуса Христа і зневажливо про нього висловлюються, слова *Бог* і *Учитель* Леся пише з малої букви, а в репліках Його послідовників – завжди з великої [18, с. 130]. Цього ж принципу Лариса Петрівна Косач притримується і в епістолярній спадщині. «Письменниця чітко розрізняє такі поняття, як віра в Бога та церква як інститут влади, акцентуючи моральну перспективність першого і суперечливість другого» [1, с. 24].

Чи не єдиний раз за свою творчу кар'єру Леся Українка висловлюється про своє віровизнання в одному з листів до О. Кобилянської, де в контексті критики захоплення подругою спиритизмом пояснює своє ставлення до різного роду вірувань: «Я взагалі давно вже втратила віру в «духів» і спиритичних і всяких інших, добрих і злих, небесних і підземних [...] вірю ж я тільки в одного духа, того, що про нього співав Heine в своїй «Bergidylle» і що йому служили всі найсвітліші душі людські. І з мене тієї віри досить. Той дух може замінити всіх духів, що грають на столиках, бо той дух грає просто на серцях людських і що може, те творить просто, без містифікацій, і створив він найкращі діла людської штуки через своїх обранців. А що створили спиритичні духи, окрім нападів істеричних? «По ділах їх пізнаємо їх», - сказано в Євангелії» [22, с. 324]. Радянська

пропаганда називала цього духа, в якого вірила Леся Українка – духом свободи. Однак, якщо поглянути на вірш Гейне, то з легкістю можна зрозуміти, що там йдеться зовсім про іншого Духа. Свого часу цей вірш був перекладений письменницею на українську мову під назвою «Гірська ідилія». Зі змісту вірша зрозуміло, що там описане лицарське віровизнання у Пресвяту Трійцю – Бога Отця, Сина і Святого Духа, і саме останнього має на увазі Леся у своєму віровизнанні. «А тепер дійшов до літ я, / І читав, і мандрував, / Я в Святого Духа віру / Щирим серденьком прийняв» [24, с. 179]. А ще в одному листі до Ольги Кобилянської від 24 січня 1903 року Леся називає себе «Ritter von dem heiligen Geist» [23, с. 28], тобто лицарем Святого Духа⁴. Покликання на цитати з Євангелія засвідчують виняткову пошану в письменниці до його авторитету.

Написавши ряд творів на християнську тематику, Леся Українка бажала виконати кілька завдань: розкрити свою натуру, вписати українську літературу в європейський та світовий канон, утвердити українську культурну самобутність, відстояти національну ідентичність та змусити своїх читачів замислитись над вічними цінностями. Оскільки кожен митець в моменти свого натхнення творить свій шедевр культури, то справжня «культура у своїй природі завжди буде духоносна». Справжнє натхнення походить від Духа Святого. Культура – означає культивувати, розвивати людину до цвітіння, а та культура, що цього не робить є культурою смерті – антикультурою. Культура – це середовище життя, його цвітіння та розвитку, а в своїм найвищій ступені свого розвитку відкривається в культ [18, с. 64]. Лесина натура, що органічно поєднувала в собі тягість до античної аристократичності з її вивищенням особистої свободи та до християнської духовності з культом Любові не могла перетерпіти навіть найменшої форми поневолення, пригноблення та підпорядкування. Саме

⁴ В розмовах із Святославом Шевчуком Оксана Забужко відстоює думку, що Леся Українка «ідентифікує сама себе як лицаресу Святого Духа» Див.: Українка Леся Апокриф: вибране / Леся Українка. Чотири розмови про Леся Українку / Святослав Шевчук, Оксана Забужко. Київ: Комора, 2020. С. 61. Однак, в листі до О. Кобилянської від 24.01.1903 Леся використовує саме німецький іменник в чоловічому роді «Ritter», себто лицар, а не жіноче «Ritterin» - лицареса, як це є наприклад в книзі Бернарда Брунера «Die Ritterin Johanna: Johanna und Ritter Siegbert». Перекручування на феміністичний лад оригінальних висловлювань перекручує світогляд письменниці та ідеологічно заангажує сприйняття творчості Лесі Українки.

тому вона інтуїтивно по-своєму виступає проти сучасній їй формі церковної організації з підпорядкуванням чужоземним культурним і духовним центрам. «Поєднавши у символічній смерті духовною любов'ю Прісцилу і Руфіна, Леся несвідомо утверджуватиме українське християнство – як відродження культури життя у його високому духовному смислі і значенні – із Сином Людським, із жіночою духовністю...» [6, с. 148].

Порівняння Лесі Українки з християнськими апологетами має свою власну логіку. Християнські апологети – це християнські письменники II-III століття, які першими стали на захист істинності Христової віри перед суспільно-світоглядним несприйняттям греко-римського світу. Вони були першими, хто прийняв на себе могутню хвилю критики і спротиву. Часу на детальне опрацювання догматів в них не було, оскільки багато хто з них засвідчив свою віру мучеництвом, а спосіб обґрунтування теж не завжди був непомильний. Це вже потім, Отцями Церкви з 4 століття і далі були ретельно обґрунтовані правди віри. В Лесі Українки теж не було занадто багато часу, щоб своєю творчою діяльністю цілковито висвітлити своє християнське відчуття Істини. Аналізуючи колосальний обсяг її творчого заангажування та, знаючи всю серйозність, з якою вона підходила до реалізації задумів, складається враження, що вона поспішала зробити і охопити якомога більше матеріалу, щоб розбудити і дати своїм сучасникам поживу для усвідомлення своєї української культурної винятковості та самобутності. Будучи свідомою грандіозної християнської спадщини української історії, вона, як і ранньохристиянські апологети присвячує багато уваги біблійній і ранньохристиянській тематиці, щоб оголити нерв розуміння віри в порівнянні із сучасним їй становищем християнства в особі клерикального інституційного православ'я. Як і ранньохристиянським апологетам, Лесі часом в більшій, а часом в меншій мірі це вдається – відчувати і передати в своїх творах і листах істинну християнську правду.

Порубіжжя XIX-го та XX-го століття – це час зародження усвідомлення української ідентичності, це час переходу від українофільства до українськості, від народолюбства до усвідомлення нації. Це час з гострою потребою апологетів її основ – культури і віри. Відчутно, що Леся свідомо приймає на себе цей непосильний виклик і виправдано залишає по собі незгладимий слід формування національної свідомості наступних поколінь. Самій Лесі необхідно було ще дозріти і

пройти цей шлях до зрілого розуміння своєї національної та християнської ідентичності, тому так відчутна різниця смислів в її ранній і пізній творчості, якою вона не лише себе переросла, але й багатьох своїх сучасників, залишивши чіткий дороговказ для наступних поколінь.

Література

1. Антофійчук В. Леся Українка – Наталена Королева: християнська традиція в українській літературі ХХ століття / Леся Українка і сучасність: Зб. наук. пр. Т.2. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. С.20-30.
2. Бетко І. П. Біблія як джерело ідей у творчості Лесі Українки / Слово і час № 3, 1991. С. 28–38.
3. Донцов Д. Поетка українського рісорджімента. Львів: Видавництво Донцових, 1922. 35 с.
4. Дорошенко Д. Мої спомини про давнє-минуле (1901-1914 роки). Вінніпег, Манітоба: Видавнича спілка «Тризуб», 1949. 167 с.
5. Задеснянський Р. Творчість Лесі Українки: Критичні нариси. – Мюнхен: Українська критична думка, 1994. 178 с.
6. Зборовська Н. Моя Леся Українка. Тернопіль: Джура, 2002. 228 с.
7. Качуровський І. Завуальована молитва?.. // Слово і час №12 (1993). С. 48-53.
8. Ковтун А. Традиційне і нетрадиційне в семантиці лексеми Бог (на матеріалі прозової творчості Лесі Українки) // Леся Українка і сучасність: Зб. наук. пр. Т.2. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005р. С. 353-361.
9. Косач-Кривинюк О. П. Леся Українка: хронологія життя і творчості. Нью-Йорк: Видавнича спілка «Гомін України», 1970. 926 с.
10. Костенко А.І. Спогади про Лесю Українку. Київ: Дніпро, 1971. 482с.
11. Кримський А.Ю. Із спогадів щирого друга// Вибрані твори. Впоряд., підготовка текстів та приміт. Й.Я. Куп'янського. Портр. роботи Г.М. Романова. Київ: «Дніпро», 1965. 660 с.
12. Моклиця М.В. Pro et contra християнства (драматургія Лесі Українки) // Слово і час №6 (2001). С. 21-28.
13. Моклиця М.В. Естетика Лесі Українки (контекст європейського модернізму). Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. 242 с.
14. Олійник М.Я. Леся. Київ: Молодь, 1960. 234 с.
15. Романов С.М. Українка Леся [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Ukrainka_Lesia (останній перегляд: 27.01.2021).
16. Сверстюк Є. На святі надій: Вибране. Київ: Наша віра, 1999. 781 с.

17. Сюдюков І. «Те, що не вмирає». Леся Українка і Сергій Мержинський / Газета «День» №186 (2001) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya/te-shcho-ne-vmiraie-lesya-ukrayinka-i-sergiy-merzhinskiy> (останній перегляд 27.01.2021).

18. Українка Л. Апокриф: вибране / Леся Українка. Чотири розмови про Лесю Українку / Святослав Шевчук, Оксана Забужко. Київ: Комора, 2020. 627 с.

19. Українка Л. Лист до Кобилянської О.Ю. від 20.05.1899 // Листи: 1898-1902 / упорядник і автор приміток Валентина Прокіп (Савчук). Київ: Комора, 2017. 541 с.

20. Українка Л. Лист до М. Драгоманова від 16(28).VIII.1894 // Листи: 1876-1897 / Упорядн. Прокіп (Савчук) В.А., передмова Агеєвої В.П. Київ: Комора, 2016. 512 с.

21. Українка Л. Листи (1876-1897) // Зібрання творів в дванадцяти томах. Київ: Наукова думка, 1978. Т. 10. 542 с.

22. Українка Л. Листи (1898-1902) // Зібрання творів в дванадцяти томах. Київ: Наукова думка, 1978. Т. 11. 478 с.

23. Українка Л. Листи (1903-1913) // Зібрання творів в дванадцяти томах. Київ: Наукова думка, 1979. Т. 12. 696 с.

24. Українка Л. Поеми. Поетичні переклади. // Зібрання творів в дванадцяти томах. Київ: Наукова думка, 1975 р. Т.2. 367 с.

25. Чехович К. Шкідливі думки Михайла Драгоманова // «Український Бескид» (1938р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/12665> (останній перегляд 27.01.2021).

УДК 821.161.2+659.3:94(477)

«ЛЕСЯ УКРАЇНКА ЯК ІДЕАЛ» В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ НАВКОЛО ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Кирило Мелекесцев,

*кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри історії України та спеціальних
галузей історичної науки Донецького національного
університету імені Василя Стуса (м. Вінниця, Україна)*

У статті розглянуті різні підходи до висвітлення Лесі Українки у мережі Інтернет, здебільшого в гумористичних інтернет-мемах. Характерною для такого висвітлення є десакралізація образу поетеси, перетворення її на об'єкт жартів, що може викликати